

Μαγδαληνή Βασιλειάδου

Δρ Κλασικής Αρχαιολογίας, ΕΦΑΑΝΑΤ, Università di Roma "La Sapienza", Italia

Οικιστική εγκατάσταση της ύστερης αρχαιότητας πάνω σε κατάλοιπα της ελληνιστικής εποχής^{*,**}

Εισαγωγή

ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ του ΕΣΠΑ «Συλλογή, μεταφορά, επεξεργασία και διάθεση ακαθάρτων, περιοχών Κορωπίου-Παιανίας» με αυτεπιστασία της Εφορείας Αρχαιοτήτων Ανατολικής Ατικής, κατά τη διάνοιξη τάφρου για την τοποθέτηση αγωγού συλλογής λυμάτων, εντοπίστηκαν αρχαιότητες στη συμβολή των οδών Σπύρου Δάβαρη και Αγίου Ραφαήλ (εικ. 1), και επί των δύο αυτών δρόμων, στις «Χωμένες Πέτρες», όπως είναι το τοπωνύμιο της περιοχής αυτής. Στο σημείο πραγματοποιήθηκε σωστική ανασκαφική έρευνα¹ και διαπιστώθηκε χρήση του χώρου από τους αρχαίους έως και τους βυζαντινούς χρόνους (εικ. 2).

Στη συμβολή των δύο αυτών δρόμων, όπου προβλεπόταν η τοποθέτηση φρεατίου, διανοίχθηκε σκάμμα με διαστάσεις 6,50μ. (Α-Δ) x 4,00μ. (Β-Ν) και οι εργασίες ξεκίνησαν με την αφαίρεση της επίχωσης μέχρι την εμφάνιση των σταθερών καταλοίπων.

Τόσο από τις επιφανειακές ομάδες χώματος όσο και από εκείνες ακριβώς πάνω από τα εναπομείναντα αρχιτεκτονικά στοιχεία του χώρου, με σαφώς μικρότερη διατάραξη, το περιεχόμενό τους αφορούσε σε μεγάλη ποσότητα, κατακερματισμένης και ιδιαίτερας φθαρμένης, σε ορισμένες περιπτώσεις, κεραμικής κατά κύριο λόγο χρονολογικά ομοιογενούς (εικ. 3). Πρόκειται κυρίως για τμήματα από αβαφή χρηστικά αγγεία όπως χύτρες, λοπάδες, λεκάνες, αμφορείς, κυψέλες και για θραύσματα μελαμβαφών αγγείων, όπως κάρθαροι, πινάκια, σκύφοι. Αν και αποσπα-

* [Σ-05: 05-10-2018 20:00 / Ε-03]

** Ευχαριστίες οφείλω για την παραχώρηση μελέτης και δημοσίευσης του υλικού στις υπεύθυνες αρχαιολόγους του Έργου της ΕΦΑΑΝΑΤ Δρ Κερασία Ντούνη και Παναγιώτα Μιχαηλίδη.

1. Στην ανασκαφή συμμετείχαν οι: Μ. Περράκης, Μ. Γκιάτας, Δ. Γκιόκας, Γρ. Δαλαβούρας, Χρ. Δάλλας, Α. Ζιώγκας, Χρ. Θάνος, Χρ. Καρκασίνας, Π. Μάλλιος, Γ. Μελιχούρτης, Ν. Νόβας, Χρ. Πυλαρινός, Ν. Σαγόπουλος, Σπ. Σούκουρας, Κ. Τσιούνης και Μ. Καπαθανάση.

σματικό το υλικό, αποτέλεσμα των εργασιών κατασκευής του σύγχρονου δρόμου και των δικτύων ηλεκτρισμού, τηλεφωνίας και νερού, η πλειονότητά του συνάδει χρονολογικά και ειδολογικά με την κεραμική που εντοπίστηκε σε μεγαλύτερο βάθος εντός των χώρων του κτιρίου που αποκαλύφθηκε στη συνέχεια.

Ενδεικτικά αναφέρουμε ορισμένα από τα αποσπασματικά σωζόμενα, με τη μορφή μικρών θραυσμάτων, δυνητικά όμως, ακέραια αγγεία που μπορούν να μας δώσουν χρονολογικά στοιχεία. Αναγνωρίστηκαν δύο τμήματα πινακίων με εμπέστη διακόσμηση² η βάση και το σώμα ανάγλυφου σκύφου με φυτική διακόσμηση, τμήμα από το χείλος αντίστοιχου σκύφου με διπλή ταινία από έλικες και διπλές σπείρες³ και χάλκινο αθηναϊκό νόμισμα (284-270 π.Χ.). Όλα χρονολογημένα στον 3ο και 2ο αι. π.Χ. (εικ. 4).

Μετά την απομάκρυνση της επίκωσης εντοπίστηκε τμήμα κτιρίου αποτελούμενο από τρεις τουλάχιστον χώρους, οι ακριβείς διαστάσεις των οποίων δεν στάθηκε δυνατό να υπολογιστούν δεδομένου ότι συνεχίζονταν εντός των παρειών. Ο Χώρος III ορίζεται από τους παράλληλους τοίχους Tx2 και Tx6, κατασκευασμένοι από μεσαίου και μικρού μεγέθους αργούς λίθους, και έφερε γέμισμα από μικρούς αργούς λίθους με μεγάλη ποσότητα κεραμικής και κεραμίδων. Στα νοτιοανατολικά σε επαφή με τον τοίχο Tx2, εντός του λιθοσωρού, είχε δημιουργηθεί ο «Λάκκος 2». Από το εσωτερικό του συλλέχθηκε και αναγνωρίστηκε μεγάλη ποσότητα κεραμικής ελληνιστικών χρόνων από χρηστικά κυρίως αγγεία μεγάλου μεγέθους, συχνά με τους μολύβδινους επισκευαστικούς συνδέσμους τους, ακέραιες αγνύθες, καθώς και τμήματα μελαμβαφών αγγείων, όπως λαβή κανθάρου με κισσόφυλλο⁴ (350-310 π.Χ.), μεγάλο τμήμα λυχναριού, μόνωτο κύπελλο από γκρίζο πηλό με μελανό γάνωμα που βρέθηκε σε θραύσματα και συγκολλήθηκε, αλλά και το αποσπασματικά σωζόμενο αγγείο με μελανό επίχρισμα, ακριβές παράλληλο του οποίου δεν εντοπίστηκε και ως πιθανότερη προτείνεται η ταύτισή του με πύραυνο (εικ. 5).

Νότια του Χώρου III (εικ. 6) διαπιστώθηκε η ύπαρξη δύο χώρων (I και IV), χωρίς δυνατότητα επικοινωνίας μεταξύ τους, εκατέρωθεν του τοίχου Tx3, ο οποίος συναντά κάθετα, στα βόρεια, τον τοίχο Tx2, και στα νότια τον τοίχο Tx1, από τον οποίο διατηρείται μόνο μία σειρά λίθων. Από αυτούς τους δύο χώρους (Χώρος I και IV) προέρχεται μικρή ποσότητα ιδιαίτερος κατακερματισμένης αβαφούς κεραμικής έως και την πλήρη απουσία της πριν τον εντοπισμό του φυσικού βράχου. Η διαφορά στον Χώρο IV ήταν ότι εντός του φυσικού βράχου υπήρχε λαξευμένο προσεκτικά ένα τετράγωνο όρυγμα (μήκος πλευράς 1,10μ.) κενό ευρημάτων (εικ. 7).

2. Για το σχήμα βλ. Rotroff I. S., "Hellenistic Pottery Athenian and Imported Wheelmade Table Ware and Related Material", *The Athenian Agora*, Vol. 29 (1997), fig. 60, n. 907.

3. Edwards G. R., "Corinthian Hellenistic Pottery", *Corinth VII*, Part III, p. 184, n. 931, pl. 81.

4. Sparkes B. A., Talcott L., Richter G. M. A., "Black and Plain Pottery of the 6th, 5th and 4th Centuries B.C.", *The Athenian Agora*, Vol. 12 (1970), n. 720, pl. 29, fig. 7.

Στο ίδιο σύνολο, χρονολογικά και ειδολογικά, ανήκει και ο «Λάκκος 1» (εικ. 8). Εντοπίστηκε σε επαφή με τη δυτική παρειά και εντός αυτής, νότια του τοίχου Τχ1, και σε μικρή απόσταση από αυτόν. Τα ίχνη καύσης, που ανιχνεύθηκαν αρχικά στο σημείο, αφαιρέθηκαν και φάνηκαν διαδοχικά δύο στρώσεις από σπασμένες κεραμίδες μαζί με μεγάλη ποσότητα κεραμικής. Αποκαλύφθηκαν αγγεία σε θραύσματα που μετά τη συντήρησή τους αποκαταστάθηκαν επαρκώς και έδωσαν τη δυνατότητα ασφαλέστερης χρονολόγησης από τον 4ο αι. π.Χ. και εξής. Συνολικά πρόκειται για θραύσματα αμφορέων και οινοχοών, τμήματα από λοπάδες και κύτρες διαφορετικών μεγεθών, λεκάνες μεσαίου και μεγάλου μεγέθους, καθώς και μελαμβαφή αγγεία, στον τύπο του ιχθυοπινακίου⁵ και του κανθάρου⁶, χρονολογημένα στο β' μισό του 4ου αι. π.Χ. - αρχές 3ου αι. π.Χ. (εικ. 9).

Δυτικά της αγροικίας εντοπίστηκε τμήμα από λιθόστρωτο, αποσπασματικά διατηρημένο στο βόρειο κυρίως τμήμα του σκάμματος. Η κεραμική που συλλέχθηκε είναι λιγοστή και αδιάγνωστη. Κινούμενοι δυτικότερα φάνηκε στρώμα καταστροφής από κεραμίδες εντός της βόρειας παρειάς, καθώς και χώρος (Χώρος II) που ορίζεται από τους τοίχους Τχ4 και Τχ5, το μεγαλύτερο μέρος των οποίων αποκαλύφθηκε εντός της τάφρου (εικ. 10). Το σημείο συνάντησής τους στα ΝΑ είχε αποκαλυφθεί νωρίτερα, τον Αύγουστο του 2014, κατά τη διάρκεια σωστικής ανασκαφής για την τοποθέτηση αγωγού φυσικού αερίου με επίβλεψη της αρχαιολόγου της ΕΦΑΑΝΑΤ Παναγιώτας Μιχαλίδη⁷. Από το εσωτερικό του χώρου συλλέξαμε μικρή ποσότητα κεραμικής από την οποία ξεχώρισε μικρό θραύσμα από το σώμα ανάγλυφου σκύφου, τμήματα μελαμβαφών αγγείων και η ενσφράγιση λαβή αμφορέα με σφραγίδα από την Κνίδα⁸. Στο δυτικό άκρο του σκάμματος και εξωτερικά του Χώρου II φάνηκε ο τοίχος Τχ7 πάνω στον οποίο εντοπίστηκε τμήμα μεγάλου αμφορέα.

Στα ανατολικά της αγροικίας εντοπίστηκε συμπαγές στρώμα από μικρούς αργούς λίθους που πιθανότατα αποτελεί τμήμα δρόμου. Η περιορισμένη ανευκαμμένη έκταση δεν οδηγεί σε σαφή συμπεράσματα δεδομένου ότι δεν βρέθηκαν όρια. Το λιθόστρωτο, πάχους 10 εκατοστών εδράζεται πάνω σε σκληρό, πατημένο χώμα. Η μικρή ποσότητα κεραμικής είναι συνολικά αποσπασματική και αδιάγνωστη. Από τη δοκιμαστική τομή που πραγματοποιήθηκε, αναγνωρίστηκε μελαμβαφές όστρακο με εμπέεστο ανθήμιο.

5. Sparkes B. A., Talcott L., Richter G. M. A., "Black and Plain Pottery of the 6th, 5th and 4th Centuries B.C.", *The Athenian Agora*, Vol. 12 (1970), p. 311, n. 1072, fig. 10 (350-325 π.Χ.).

6. Sparkes B. A., Talcott L., Richter G. M. A., "Black and Plain Pottery of the 6th, 5th and 4th Centuries B.C.", *The Athenian Agora*, Vol. 12 (1970), p. 287, n. 711, pl. 29 (350-325 π.Χ.).

7. Για την παραχώρηση των στοιχείων και των φωτογραφιών στο πλαίσιο αυτής της ανακοίνωσης ευχαριστώ πολύ την αρχαιολόγο Παναγιώτα Μιχαλίδη.

8. Πανάγου Τ.-Μ., *Η σφράγιση των αρχαίων ελληνικών εμπορικών αμφορέων. Κέντρα παραγωγής και συνθετική αξιολόγηση*, Αθήνα 2010 (δ.δ.), σ. 205-226 (Κνίδος).

Νότια του κτιρίου επί της οδού Αγίου Ραφαήλ, αφαιρέθηκε επίχωση, σε μήκος 12μ. από αργούς λίθους, διάσπαρτα τμήματα κεραμιδιών και μεγάλη ποσότητα κατακεραματισμένης αβαφούς κεραμικής από χρηστικά αγγεία και σαφώς λιγότερα θραύσματα από αντίστοιχα μελαμβαφή. Αν και πρόκειται για επίχωση συνοπτικά θα αναφερθούν ορισμένα ευρήματα (εικ. 11) όπως το τμήμα από διάτρητο κυλινδρικό στέλεχος με ίχνη καύσης για τη στήριξη λυχναριού που στενεύει ελαφρώς προς τα κάτω και πιθανόν έφερε βάση⁹ (4ος-5ος αι. μ.Χ.), ένα πώμα διαμορφωμένο από τη βάση αγγείου, μια ακέραιη πυραμιδοειδής αγνύθα, δύο χάλκινα έντονα διαβρωμένα νομίσματα (νούμια) καθώς και τα δύο ακέραια υστερορωμαϊκά λυχνάρια.

Το πρώτο, έντονα καμένο, με αμυγδαλόσχημο σώμα είναι διακοσμημένο στον δίσκο από δύο ομόκεντρους πλαστικούς δακτυλίσους, με τον εξωτερικό να φέρει ανάγλυφες σιγμές και τον εσωτερικό να κοσμεύεται με σχηματοποιημένο πηνό¹⁰, όπου και η οπή πληρώσεως. Στον ώμο φέρει λοξές ανάγλυφες γραμμές, ενώ η βάση του μένει ακόσμητη (ύστερος 4ος-μέσα 5ου αι. μ.Χ.). Το δεύτερο λυχνάρι, αντίστοιχου σχήματος, πιο επίμηκες, φέρει έντονα ίχνη καύσης στον μυκτήρα και είναι διακοσμημένο στον δίσκο από πυκνές ανάγλυφες σιγμές, εντός πλαστικών δακτυλίων με κεντρική οπή πληρώσεως. Η βάση φέρει σχηματοποιημένο φύλλο (4ος-6ος αι. μ.Χ.).

Μετά την αφαίρεση της επίχωσης και την εμφάνιση των πρώτων σταθερών αρχιτεκτονικών καταλοίπων παρατηρούνται τα εξής: Τα νεότερα χρονολογικά στοιχεία από Β. προς Ν. αφορούν στον τοίχο Τx4, Α-Δ κατεύθυνσης, με μήκος 1,10μ. και πλάτος 70 εκατοστά, κατασκευασμένος από μεγάλο και μεσαίου μεγέθους πέτρες, που διατηρούνται σε μία μόνο σειρά και εδράζονται στο χώμα και στον τοίχο Τx5, σε επαφή με τη δυτική παρειά, ΒΑ-ΝΔ κατεύθυνσης, μήκους 1,90μ. και πλάτους 50 εκατοστών, αντίστοιχης κατασκευής και διατήρησης και τέλος, νοτιότερα, σε ένα μεγάλο τμήμα επεξεργασμένου βράχου με τη μορφή δόμου (Δόμος 1) που εδραζόταν στο φυσικό.

Στα βάθη έδρασης των τοίχων Τx4 και Τx5 και του Δόμου 1 αποκαλύφθηκε εγκατάσταση, που μετά την ολοκλήρωση της ανασκαφής, διαπιστώθηκε ότι: Σε ορατή επιφάνεια με διαστάσεις 8μ. x 1,80μ. και εντός του φυσικού υπεδάφους με το χαρακτηριστικό καστανέρυθρο χώμα είχαν σκαφθεί κατά την αρχαιότητα λαξεύματα που στη συνέχεια γέμισαν με αργούς λίθους, μικρού και μεσαίου μεγέθους ως το αρνητικό αποτύπωμα αυτών των κατασκευών, δεδομένου ότι στο πλαίσιο διερεύνησης του χώρου αφαιρέθηκε πρώτα το φυσικό χώμα, κενό περιεχομένου,

9. Γουργιώτης Γ., «Εξέλιξη του πήλινου λύχνου από την παλαιοχριστιανική εποχή ως το τέλος των βυζαντινών χρόνων», *Αρχαιολογία και Τέχνες* 43 (1992), σ. 40-42, εικ. 1.

10. Williams H., *Kenchreai. Eastern Port of Corinth. Results of Investigations by The University of Chicago and Indiana University for the American Scholl of classical Studies at Athens. V. The Lamps*, Leiden 1981, p. 57, n. 262, pl. 11.

γύρω από τους λιθοσωρούς, από το βάθος εμφάνισής τους έως και το βάθος αποκάλυψης του φυσικού βράχου.

Τα στοιχεία που προκύπτουν είναι ένα τμήμα λιθοσωρού ορθογώνιου παραλληλόγραμμου σχήματος, στον άξονα Β-Ν, με μήκος 5,60μ., με κενό 1μ. προς βόρεια, οράτο πλάτος 1,10μ., δεδομένου ότι συνεχίζεται εντός της ανατολικής παρειάς, όπως διαπιστώθηκε μετά την αφαίρεσή του στο πλαίσιο κατασκευής του αποχετευτικού αγωγού. Παράλληλο προς αυτό, συνεχές και σε μεγαλύτερο συνολικό μήκος 7,70μ., πλάτος 0,60μ. αποκαλύφθηκε τμήμα σε επαφή με τη δυτική παρειά και εν μέρει εντός αυτής. Βόρεια και νότια το κεντρικό τμήμα του λιθοσωρού οριοθετείται από δύο παράλληλες κατασκευές, στον άξονα Α-Δ, με ορατό μήκος 1,30μ. και πλάτος 0,70μ. (εικ. 12). Δημιουργείται η εντύπωση ότι ο κεντρικός λιθοσωρός έφερε περιμετρικά του και σε απόσταση από αυτόν από 0,20μ. έως 0,45μ. τρεις τουλάχιστον λιθοσωρούς με τη μορφή «τοίχων»¹¹.

Κινούμενοι νοτιότερα, διαπιστώθηκε ότι σε μήκος 7μ. δεν υπήρχαν σταθερά κατάλοιπα παρά μόνο αρκετή κεραμική από το επιφανειακό στρώμα. Από το σημείο αυτό συλλέχθηκαν τα πρωϊμότερα ευρήματα συνολικά στον χώρο, ένα ασημένιο αθηναϊκό νόμισμα/δραχμή¹² χρονολογημένη στο 454-404 π.Χ., ένα θραύσμα από μεγάλο αγγείο με εγχάρκτη διακόσμηση και ένα ερυθρόμορφο θραύσμα με μαϊάνδρο (5ος αι. π.Χ.). Αμέσως μετά από το κενό αυτό φάνηκαν εκ νέου αρχιτεκτονικά κατάλοιπα (εικ. 13). Πρόκειται για τμήμα κατεστραμμένου πλακόστρωτου χώρου, από πλήινες πλάκες, ορισμένες από τις οποίες με διακόσμηση από ανάγλυφες αυλακώσεις, καθώς και στρώμα καταστροφής από σπασμένες κεραμίδες σε επαφή με την ανατολική παρειά και εντός αυτής, κοντά σε ένα επιμελώς χτισμένο τμήμα – στον τύπο της εξέδρας (1,10μ. x 1,10μ. x 0,70μ.) με έδραση πάνω στον φυσικό βράχο.

Στο νότιο άκρο του χαντακιού εντοπίστηκε αρχαίο φρέαρ (εικ. 14). Το στόμιο του πηγαδιού (εξωτερική διάμετρος 2,26μ. εσωτερική διάμετρος 1,12μ.) ήταν επιμελώς κατασκευασμένο από μεγάλου και μεσαίου μεγέθους ασβεστολιθικές πέτρες σε ύψος 1μ. περίπου και εδραζόταν στον φυσικό βράχο. Ο βράχος λαξευμένος προσεκτικά έφερε εμβαθύνσεις σε σημεία δίνοντας τη δυνατότητα ανάβασης και κατάβασης εντός του πηγαδιού τόσο κατά τη διάρκεια της κατασκευής του όσο και κατά το διάστημα της χρήσης του.

11. Αντίστοιχο γέμισμα από αργούς λίθους, μέσα σε λάξευμα του φυσικού βράχου έχει εντοπιστεί στην περιοχή Προκαλήσι, στα Σπάτα (αρχαιολόγος Κερασία Ντούνη) και στο ΚΕΛ Κορωπίου όπου λιθοσωρός, αντίστοιχης κατασκευής, μέσα στο φυσικό υπέδαφος με λάκκο στο κέντρο του, κοντά σε αγροικία ελληνιστικών χρόνων (αρχαιολόγος Ελένη Σαλαβούρα). Ευχαριστίες οφείλω στις συναδέλφους για τις σχετικές πληροφορίες.

12. Kroll H. J., "The Greek Coins", *The Athenian Agora*, Vol. 26 (1993), p. 18, n. 10, pl. 1.

Αφαιρώντας το χώμα από το εσωτερικό του από το βάθος εμφάνισης του χείλους και για 20 εκατοστά εντοπίστηκε μικρή ποσότητα κεραμικής, δύο χάλκινα διαβρωμένα νομίσματα, θραύσματα από γυαλιά, όστρεα, τμήμα από λυχνάρι και πώματα. Στο κατώτερο τμήμα του κτιστού μέρους του πηγαδιού και λίγο μετά την εμφάνιση του φυσικού βράχου το περιεχόμενο του καστανέρυθρου χώματος αλλάζει. Συνεχίζοντας την ανασκαφή συλλέχθηκε μεγάλη ποσότητα χονδροειδούς κυρίως κεραμικής στην πλειονότητά της βυζαντινών χρόνων, μαζί με πολλές πέτρες και σπασμένα κεραμίδια. Από τα ευρήματα ξεχωρίζει τμήμα από το χείλος πίθου, θραύσματα από μεγάλο αμφορέα με κενωτή διακόσμηση (με διάδοση από τον 5ο έως και τον 7ο κυρίως αιώνα μ.Χ.) και σχεδόν ακέραιο λυχνάρι του β' μισού του βου αι. μ.Χ.

Μετά την απομάκρυνση του χώματος και την εμφάνιση του φυσικού βράχου διαπιστώθηκε, ότι, λίθινη πλάκα, πάχους 3 εκατοστών, θραυσμένη σε πολλά συνανήκοντα τμήματα κάλυπτε πλήρως το άνοιγμα του πηγαδιού και ταυτόχρονα αποτελούσε το πώμα για ένα ακέραιο πιθάρι, μεγάλων διαστάσεων, που παρέμενε *in situ*, χρονολογημένο στη μέση βυζαντινή εποχή. Το εσωτερικό του πιθαριού έφερε σχεδόν ως τη μέση του ύψους του χώμα, χωρίς περιεχόμενο.

Το χώμα που αφαιρέθηκε γύρω από το πιθάρι μέχρι και την έδρασή του περιείχε τμήματα συνανήκοντα της λίθινης πλάκας, αρκετή κεραμική από αβαφή και κτενωτά όστρακα, ελάχιστα μικρά μελαμβαφή θραύσματα, οστά ζώων, υφαντικό βάρος, πώματα, σιδερένιο καρφί και μεγάλο τμήμα αμφορέα στον τύπο του σπαθείου με οξυπύθμενη βάση (4ος-7ος αι. μ.Χ.).

Αντίστοιχης ποσότητας κεραμική εντοπίστηκε στο χώμα κάτω από το πιθάρι. Πρόκειται για μεγάλες ποσότητες από σώματα κυρίως χρηστικών αγγείων αρκετά κατακερματισμένα. Ενδεικτικά αναφέρονται το τμήμα λυχναριού με τη ραμφόσχημη λαβή και εμπέστη διακόσμηση στον δίσκο του βου-7ου αι. μ.Χ., το σχεδόν ακέραιο λυχνάρι¹³ με ανάγλυφη διακόσμηση του 4ου αι. μ.Χ., το άνω τμήμα πρόχου ύστερων ρωμαϊκών χρόνων καθώς και τη λαβή αμφορέα με «σφράγισμα» από 4 στιγμές σε ρομβοειδή διάταξη. Σε βάθος 1,50μ. περίπου η κεραμική σταδιακά μειωνόταν οπότε και άρχισε να φαίνεται συγκέντρωση από κεραμίδες που δημιουργούσε λίγο βαθύτερα ένα στρώμα από καλυπτήρες και στρωτήρες σε θραυσματική κατάσταση.

Μετά την απομάκρυνσή τους αφαιρέθηκε χώμα που περιείχε μεγάλη ποσότητα κεραμικής και ευρημάτων (εικ. 15), τμήματα από δύο χύτρες (τέλη βου αι. μ.Χ.)

13. Bassett S., The Cave of Vari, VI. The Terra-cotta Lamps, *AJA* VII (1903), pl. XII. Perlzweig J., "Lamps of the Roman Period. First to Seventh Century after Christ", *The Athenian Agora* Vol. 7 (1961), p. 175, pl. 38. Βόγκλη Μ., «Κεραμική από την ανασκαφή του Αγίου Ιωάννη Θεολόγου στο Κόρθι», στο: Πάλλης Γ. (επιμ.), *Η βυζαντινή Άνδρος (4ος-12ος αιώνας). Νεότερα από την αρχαιολογική έρευνα και τις αποκαταστάσεις των μνημείων*. Πρακτικά Επιστημονικής Συνάντησης, Αθήνα 20 Μαρτίου 2015, Άνδρος 2016, εικ. 77.

με σφαιρικό σώμα, πεπλατυσμένο έξω νεύον χείλος και ταινιωτή κάθετη λαβή που ξεκινά από το χείλος και επίπεδη βάση, κανάτια του τέλους του 6ου αι. μ.Χ. - αρχές 7ου αι. μ.Χ., δύο πινάκια με εμπίεστο σταυρό¹⁴ (τέλος 5ου - αρχές 6ου αι. μ.Χ.), το κάτω τμήμα ενός ατρακτόσχημου αγγείου, μιας ευλογίας¹⁵ (6ος αι. μ.Χ.), τμήμα από το πώμα κυψέλης με δύο διαμπερείς οπές όπου και η λαβή ανάρτησης του πώματος, μεγάλο αριθμό πωμάτων από κεραμίδες, διάφορες βάσεις εμπορικών αμφορέων, τμήματα από τα χείλη πίθων, ένα υφαντικό βάρος, ένα σφονδύλι, οστά ζώων, σιδερένια καρφιά, μια σιδερένια σπάτουλα, ένα παχύ έλασμα που αναδιπλώνεται και διαμορφώνει κλειστή θηλιά με απολήξεις προεξέχουσες για ασφαλέστερη πάκτωση σε ξύλινη κατασκευή (7ος αι. μ.Χ.), ένα σιδερένιο εργαλείο με τη μορφή λαβίδας και οπέα, μικρά θραύσματα γυαλιών, 19 χάλκινα νομίσματα έντονα διαβρωμένα, από τα οποία ταυτίστηκαν ένα 40νούμμιο¹⁶ του Ιουσίνου Β' (565-578 μ.Χ.) του νομισματοκοπείου Νικομήδειας, εργαστηρίου 2ου, έτους 10ου (=574/5 μ.Χ.), το νόμισμα είναι *επικεκομμένο*, χτυπημένο δηλαδή πάνω σε παλιότερο όμοιας υποδιαίρεσης, που δεν στάθηκε δυνατό να ταυτιστεί. Επίσης ένα 20νούμμιο¹⁷, του Ιουσίνου Β' και της Σοφίας, νομισματοκοπείου Θεσσαλονίκης, 5ου έτους (=570 μ.Χ.). Τέλος, αποκαλύφθηκε «θησαυρός» από 31 χάλκινα νομίσματα –νούμμια– του 7ου αι. μ.Χ. μαζί με ένα μικρό πινάκιο με 8 εμπίεστα ανθήμια (4ος αι. π.Χ.) και ένα αβαφές ληκύθιο¹⁸ που χρονολογείται στο τέλος 5ου - αρχές 6ου αι. μ.Χ.

Η ανασκαφική έρευνα σταμάτησε σε βάθος -6μ. Αν και στο επίπεδο αυτό δεν εντοπίστηκε το τελικό βάθος του πηγαδιού, το περιεχόμενό του δεν επηρεάστηκε από τις εκσκαφικές εργασίες τοποθέτησης του αγωγού, δεδομένου ότι το βάθος εγκατάστασης ήταν στα -5,50μ.

Συνοψίζοντας, η αποσπασματική εικόνα από το κίριο με τους τρεις χώρους επιτρέπει μόνο τη διατύπωση υποθέσεων σχετικά με την ερμηνεία του. Πιθανόν πρόκειται για αγροικία¹⁹ ελληνιστικών χρόνων όπως προκύπτει από το είδος της κεραμικής. Η παρουσία αγγείων μεταφοράς, όπως οι οξυπύθμενοι αμφορείς με τα πώματά τους και αποθήκευσης με τα μεγάλα πιθάρια, τα μαγειρικά (χύτρες, λοπά-

14. Hayes, J. W., "Roman pottery. Fine-ware Imports", *The Athenian Agora*, Vol. 32 (2008), p. 248, pl. 69, nn. 1408-1412.

15. Παπανικόλα-Μπακιρτζή Δ. (επιμ.), *Καθημερινή ζωή στο Βυζάντιο*, Αθήνα 2002, σ. 175, ν. 198.

16. Hahn W., *Moneta Imperii Byzantini*. Part 2.: Justinus II, 46.

17. Hahn W., *Moneta Imperii Byzantini*. Part 2.: Justinus II, 70a.

18. Τζαβέλλα Ε., «Κεραμική από αθηναϊκούς τάφους της Αρχαιότητας και οι μαρτυρίες για τον 7ο αιώνα στην Ατική», στο: Παπανικόλα-Μπακιρτζή Δ. (επιμ.), *Κεραμική της Ύστερης Αρχαιότητας από τον ελλαδικό χώρο (3ος-7ος αι. μ.Χ.)*, Θεσσαλονίκη 12-16 Νοεμβρίου 2006, Β' τόμος, Θεσσαλονίκη 2010, σ. 649-670, εικ. 2, 3α, 4θ.

19. Σταϊνχάουερ Γ., «Δρόμοι και δήμοι του κεντρικού κάμπου. Ένας μικρός δήμος της Αιγίδος. Οι δήμοι και οι δρόμοι της Πανδιονίδος», στο: *Μεσογαία, Ιστορία και Πολιτισμός των Μεσογείων Ατικής*, Αθήνα 2001, σ. 93-105.

δες, λεκάνες) και επιτραπέζια (πινάκια, σκύφοι, κάνθαροι, οινοχόες) σκεύη, τα αντικείμενα οικοτεχνίας (αγνύθες) και αγροτικής χρήσης (κυψέλες) υποδηλώνουν ότι η εγκατάσταση είχε οικιστικό, με χώρους εστίασης και αγροτικό, με χώρους εργασίας, χαρακτήρα. Ο Χώρος III, χωρίς δυνατότητα επικοινωνίας με τους Χώρους I και IV, πιθανόν ήταν στεγασμένος και θα μπορούσε να χρησιμεύει ως χώρος εστίασης. Οι παρακείμενοι σε αυτόν Χώροι I και IV, λόγω έλλειψης κεραμίδων από τις επιχώσεις τους, θα μπορούσαν να θεωρηθούν ανοιχτοί, χώροι εργασίας. Αν η υπόθεση αυτή ισχύει τότε το όρυγμα εντός του βράχου στον Χώρο IV μπορεί να ερμηνευτεί ως σημείο συλλογής νερού.

Δεδομένου ότι κατά τους ελληνιστικούς χρόνους οι εγκαταστάσεις στην ύπαιθρο συχνά ήταν αρκετά εκτεταμένες θα μπορούσε στο ίδιο σύνολο να ενταχθεί και το τμήμα του κιρίου στα δυτικά, καθώς και το στρώμα καταστροφής εντός της παρειάς στο μεσοδιάστημα των δύο κιρίων. Η αποκάλυψη τμήματος δρόμου στα ανατολικά του κεντρικού κιρίου επίσης μπορεί να συνδεθεί με την αγροικία, καθώς συχνά οι αγροτικές αυτές εγκαταστάσεις γεινιάζαν με δρόμους για την εύκολη μετακίνηση των κατοίκων από και προς αυτές.

Η πιθανότερη ερμηνεία για την αιγιματική κατασκευή με τους λιθοσωρούς στο εσωτερικό λαξευμάτων στον φυσικό βράχο είναι ότι πρόκειται για ένα είδος ισχυρού θεμελίου για μια εργαστηριακή δραστηριότητα που προϋπέθεται δυνατή θεμελίωση και ίσως τη δυνατότητα αποστράγγισης που θα επιτυχανόταν μέσω του λιθολογήματος της κατασκευής. Ο συσχετισμός αυτού του χώρου με μια εργαστηριακή εγκατάσταση συνάδει με την ύπαρξη της αγροικίας, το αρχαίο πηγάδι και με το άφθονο νερό, που συγκεντρώνεται στην περιοχή, έως και σήμερα. Η περιοχή αυτή άλλωστε παραμένει σαφώς χώρος αγροτικών δραστηριοτήτων, τόσο από την παρουσία των αμπελιών, όσο και από το στάβλισμα προβάτων και την καλλιέργεια μελιού.

Σε σχέση με την παρουσία του πηγαδιού σημειώνεται το ενδιαφέρον στοιχείο που προκύπτει από το περιεχόμενό του. Ενώ σε όλη την ανεσκαμμένη περιοχή βρήκαμε πολλά όστρακα αγγείων ή και κινητά ευρήματα βυζαντινής εποχής, το πηγάδι γεμίζει σχεδόν αποκλειστικά από αυτά με τη διατήρηση ακόμη και ακέραιων αγγείων. Ίσως η συστηματική χρήση της περιοχής, κατά τους βυζαντινούς χρόνους να πρέπει να αναζητηθεί νοτιότερα του πηγαδιού και σε γεινίαση με την εκκλησία του Αγίου Ραφαήλ.

Το σημαντικότερο στοιχείο όμως είναι το γεγονός ότι με αφορμή τη διενέργεια αυτής της σωστικής ανασκαφής εντοπίστηκε μία νέα αρχαιολογική θέση στο Κορωπί.

Οι «Χωμένες Πέτρες» βρέθηκαν...

Περίληψη

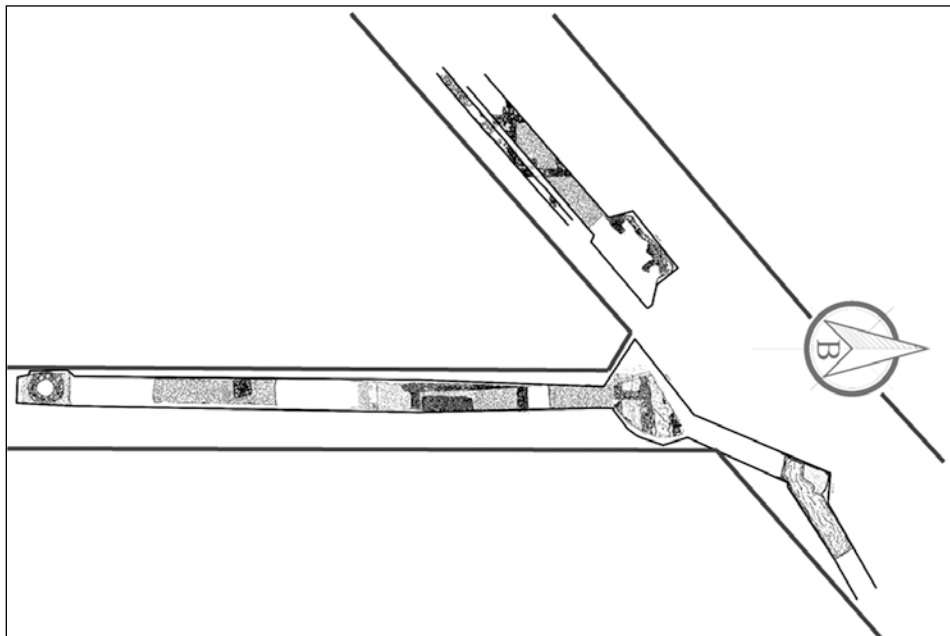
Στην ανακοίνωση παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της αρχαιολογικής έρευνας, που πραγματοποιήθηκε στο Κορωπί, στη συμβολή των οδών Σπύρου Δάβαρη και Αγίου Ραφαήλ. Κατά τη διάρκεια των ανασκαφών αποκαλύφθηκαν τμήμα κτιρίου –αγροικίας– και αποθέτες ελληνιστικών χρόνων, εργαστηριακά αρχιτεκτονικά κατάλοιπα, καθώς και ένα φρέαρ κλασικών χρόνων που χρησιμοποιήθηκε ως χώρος απόρριψης και τελικά σφραγίστηκε κατά τους πρώιμους και μέσους βυζαντινούς χρόνους, όπως διαπιστώθηκε από τη μελέτη της κεραμικής και των κινητών ευρημάτων που βρέθηκαν στο εσωτερικό του. Ο συσχετισμός των νέων ευρημάτων με παλαιότερα δίνει τη δυνατότητα μιας πληρέστερης εικόνας των ανασκαφικών, συνολικά, δεδομένων και συμβάλει κατά συνέπεια στην πληρέστερη κατανόηση και ερμηνεία του χώρου.

Summary

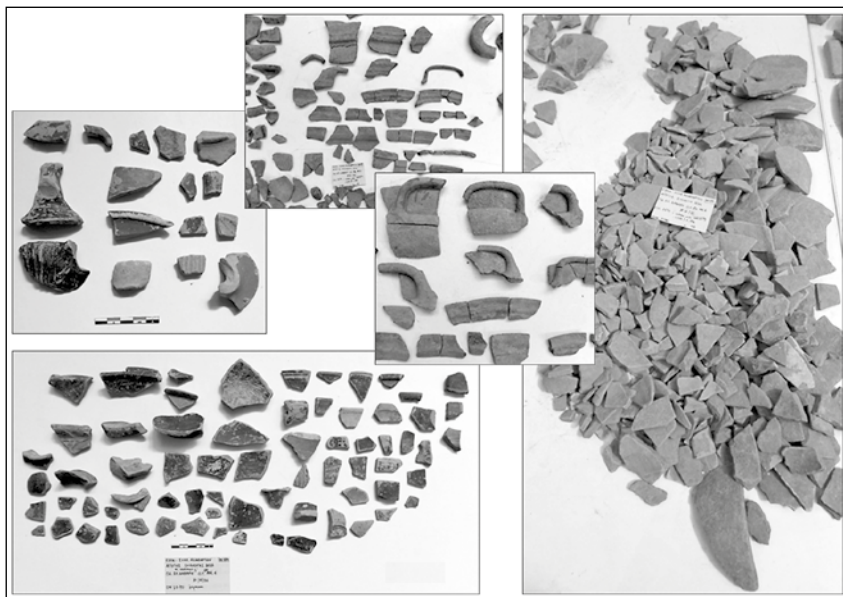
The present article presents the recent archaeological finds of rescue excavations conducted by the Ephorate of Antiquities of Eastern Attica due to the construction of the sewer system of Koropi. During the excavations part of a building complex, two deposits and remains of a structure for agricultural activities came to light dated from the Hellenistic to Late Roman times. In the same area the discovery of the ancient well, which had been used as a deposit, full of findings dated to the Late Roman and Early Byzantine times, proves the agricultural use of this area where even today the same activities take place. The new excavation data in combination with old archaeological finds could complete our knowledge of the area during ancient times.

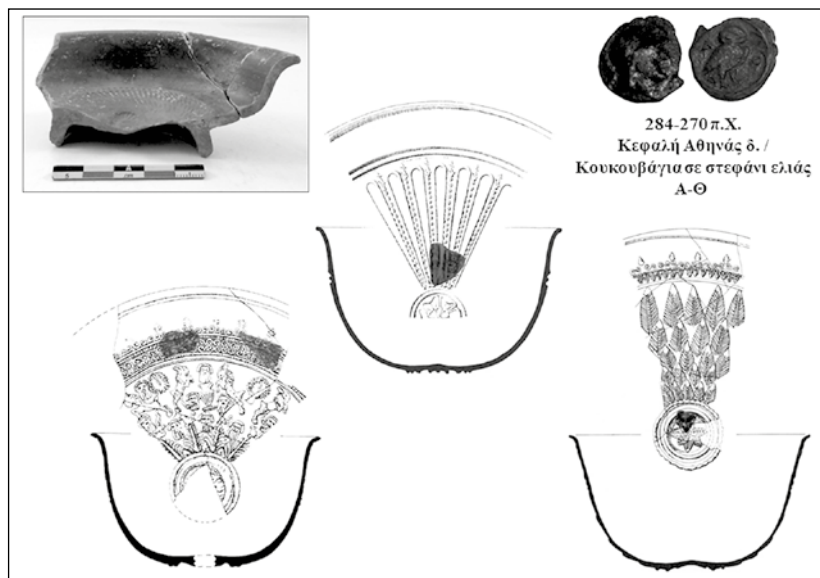
*Εικ. 1. Κορωπί: Οδός Αγίου Ραφαήλ και Σπύρου Δάβαρη.
Γενικό τοπογραφικό με τις θέσεις εντοπισμού των αρχαιοτήτων.*

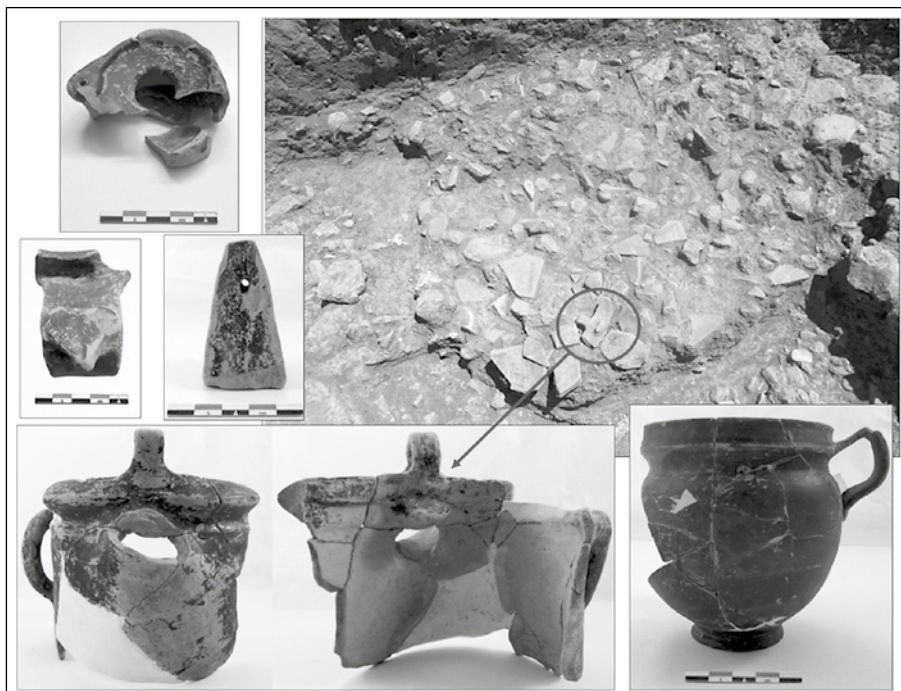
*Εικ. 2. Οδός Αγίου Ραφαήλ και Σπύρου Δάβαρη.
Κάτοψη της ανασκαφής, από ανατολικά.*

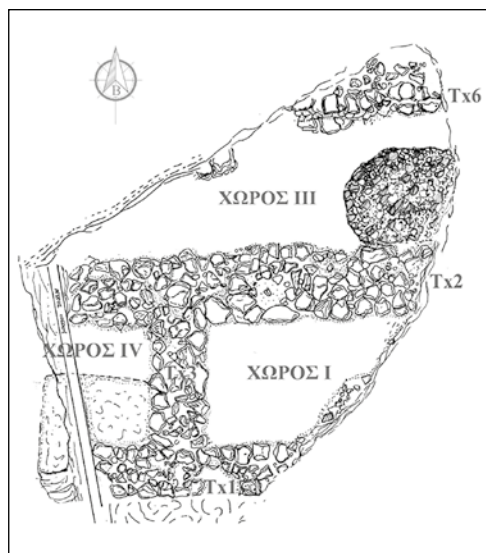
Εικ. 3. Οδός Αγίου Ραφαήλ και Σπύρου Δάβαρη: σύνολα κεραμικής από τις επιφανειακές ομάδες.

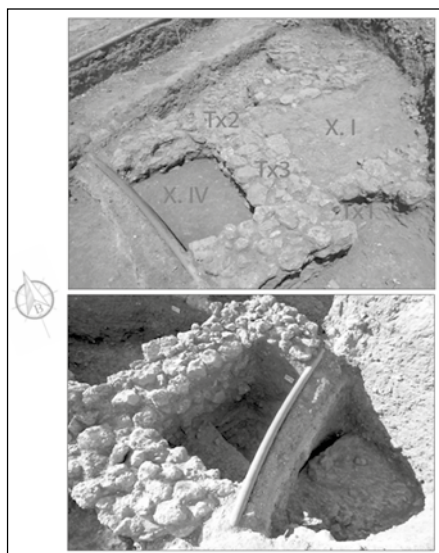
Εικόνα 4. Οδός Αγίου Ραφαήλ και Σπύρου Δάβαρη: θραύσματα αγγείων και ένα χάλκινο αθηναϊκό νόμισμα, όλα χρονολογημένα στον 3ο και 2ο αι. π.Χ.

Εικ. 5. Οδός Αγίου Ραφαήλ και Σπύρου Δάβαρη: το γέμισμα του Λάκκου 2, από ΒΔ. και τα ευρήματα από το εσωτερικό του.

Εικ. 6. Οδός Αγίου Ραφαήλ και Σπύρου Δάβαρη: οι τρεις χώροι του κειρίου (Χώρος I, III και IV) και ο Λάκκος 2, από νότια.

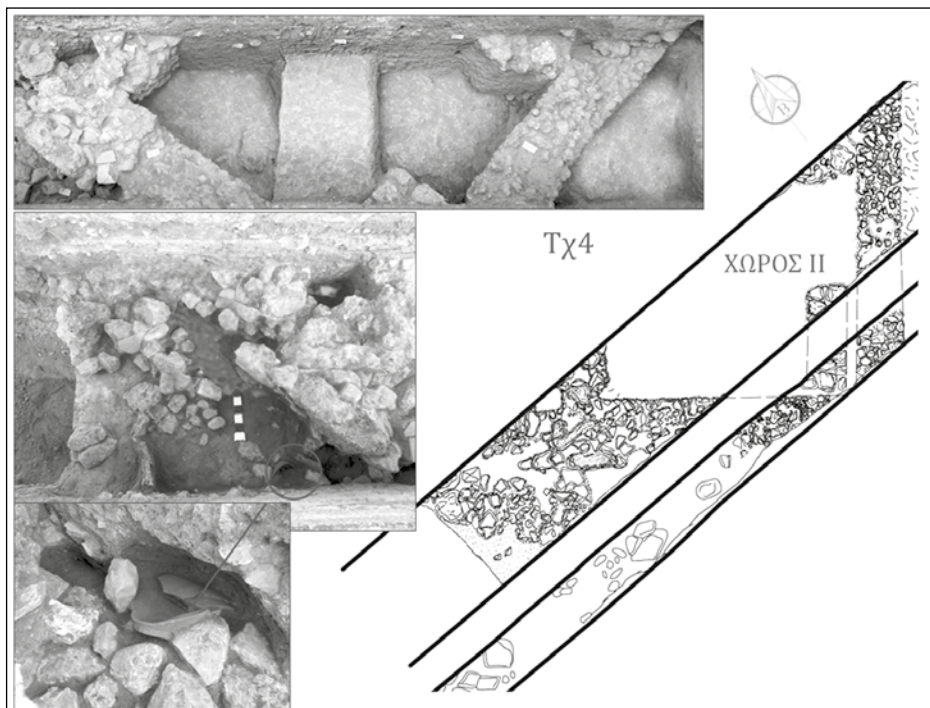
Εικ. 7. Οδός Αγίου Ραφαήλ και Σπύρου Δάβαρη: οι Χώροι I και IV, από ΝΔ. και λεπτομέρεια του Χώρου IV με το όρυγμα, από ΒΔ.

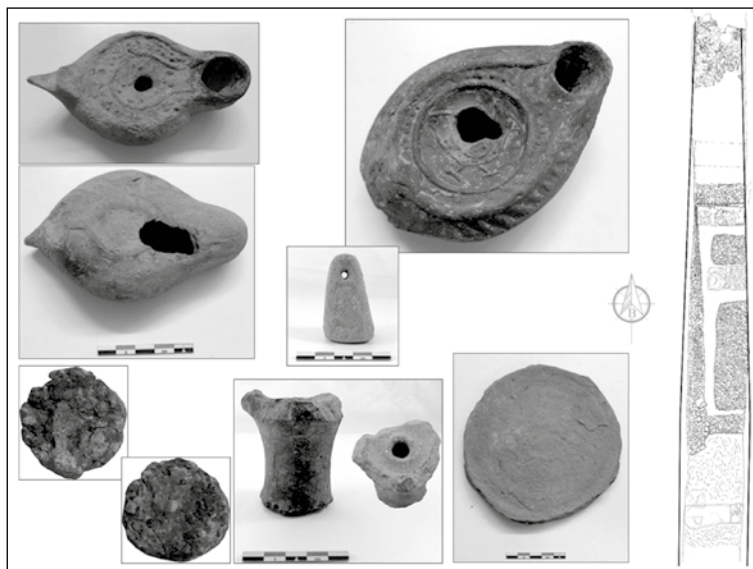
Εικ. 8. Οδός Αγίου Ραφαήλ:
το γέμισμα του Λάκκου 1, από δυτικά.

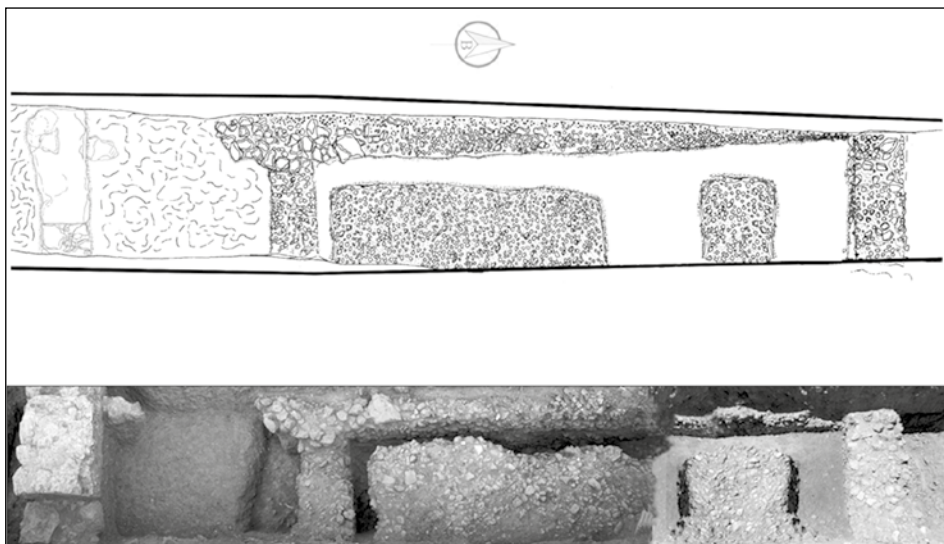
Εικ. 9. Οδός Αγίου Ραφαήλ: λεπτομέρεια του Λάκκου 1,
από ανατολικά, και το περιεχόμενό του: τμήμα ιχθυοπι-
νακίου και κανθάρων.

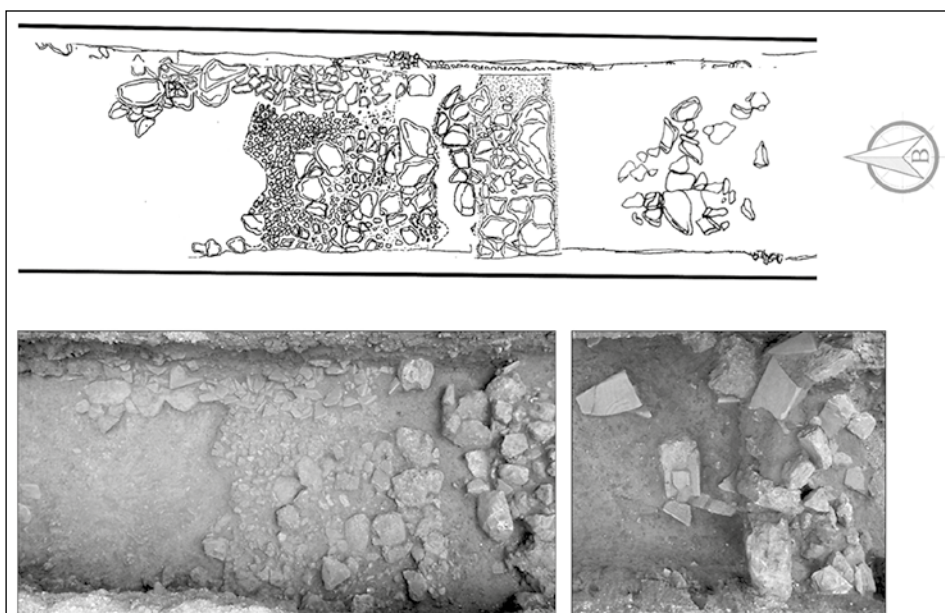
Εικ. 10. Οδός Σπύρου Δάβαρη: κάτοψη του Χώρου II και λεπτομέρεια του αμφορέα “in situ”, από νότια.

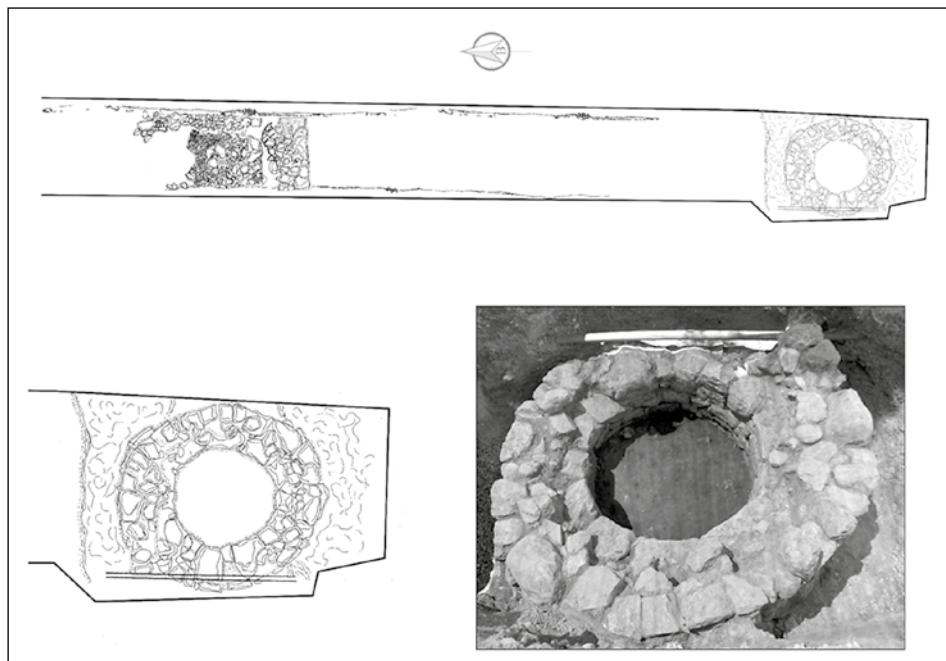
Εικ. 11. Οδός Αγίου Ραφαήλ: τα ευρήματα από την επίκλιση της «εργαστηριακής» εγκατάστασης.

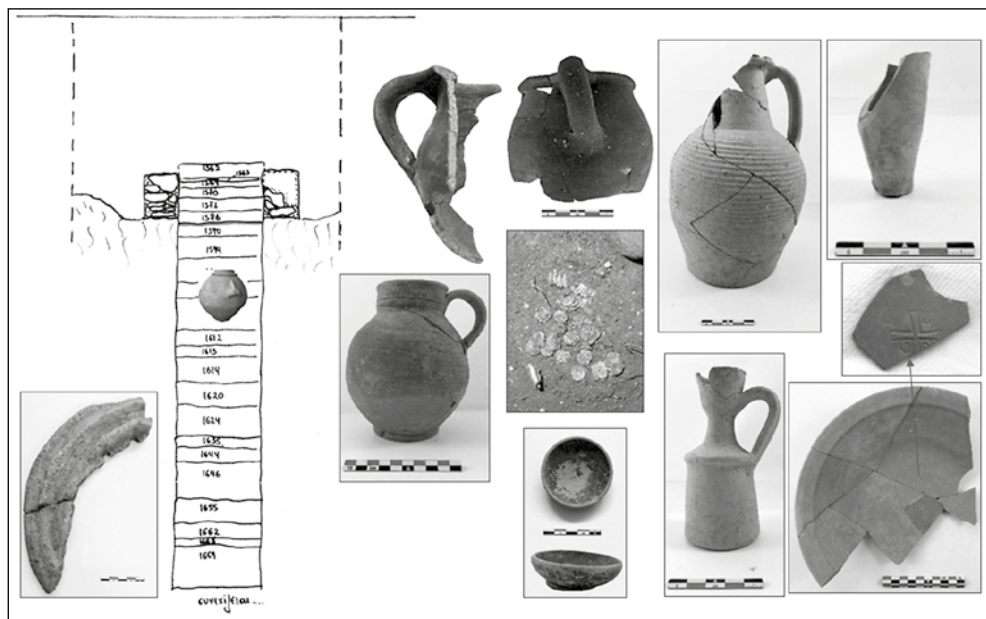
Εικ. 12. Οδός Αγίου Ραφαήλ: κάτοψη της «εργαστηριακής» εγκατάστασης και φωτογραφία από δυτικά.

Εικ. 13. Οδός Αγίου Ραφαήλ: κατόψεις και λήψεις με τμήματα του πλακόστρωτου και τους στρώματος καταστροφής, από δυτικά.

Εικ. 14. Οδός Αγίου Ραφαήλ: κάτοψη και λήψη του αρχαίου φρέατος, από ανατολικά.

Εικ. 15. Οδός Αγίου Ραφαήλ: στρωματογραφία από το εσωτερικό του φρέατος και τα ευρήματά του.